

О. І. Яременко

головний науковий співробітник
науково-дослідного центру правової
інформатики Академії правових наук
України, канд. наук з державного
управління, доцент

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ ЩОДО СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ (ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Посилення ролі інформації в різних сферах суспільних відносин та розвиток сучасних телекомунікаційних технологій обумовлює актуальність дослідження правових аспектів становлення зарубіжної та вітчизняної системи регулювання інформаційної економіки.

Починаючи з XIX століття, багато мислителів пов'язували прогрес людства і досягнення суспільством соціальної гармонії з розвитком техніки і технологій. Так, російський анархіст П. Кропоткін вважав, що розвиток електричних мереж з їх децентралізуючим характером неминуче призведе до виникнення нових форм соціальної спільності, змусить переосмислити поняття праці і відпочинку, розумової і фізичної праці, міського і сільського життя. Його передбачення про те, що неотехнічна стадія розвитку суспільства на практиці означає перехід до горизонтального і відкритого суспільства, багато в чому збігалися з поглядами шотландського соціолога П. Геддеса, британського соціаліста У. Моріса, теоретика англійського ліберального соціалізму А. Пенті та ін. [11].

Наприкінці 60-х та на початку 70-х років XX-го століття науковцями Д. Беллом, Н. Вінером, Г. Каном, Й. Масудою, А. Тоффлером, А. Туреном та іншими було теоретично обґрунтовано та передбачено настання принципово нового, наступного за індустріальним, цивілізаційного етапу розвитку людства. За теорією Данієла Белла історичний розвиток суспільства поділяється на три послідовні етапи: доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний. Доіндустріальне суспільство базувалось навколо взаємодії з природою, в якому необхідні ресурси забезпечувались видобувними галузями промисловості. Індустріальне суспільство — це взаємодія з пристосованою природою. Його основою були взаємовідносини людини і машини та використання енергії для перетворення навколишнього природного середовища в технічне. Постіндустріальне суспільство базується на взаємодії між людь-

ми, в якому на фоні машинної технології все більшого значення набуває технологія інтелектуальна, яка заснована на інформації [6]. Розвиваючи поняття постіндустріального суспільства, Д. Белл зазначає, що його характеристика стосується переважно змін у соціальній структурі, способу, у який реформується економіка й система зайнятості, а також нових співвідношень між теорією і емпірією, особливо між наукою й технологією. У постіндустріальному суспільстві у сфері економіки відбувається перехід від товаровиробляючої до обслуговуючої економіки, а у сфері поділу населення за родом занять відчувається значна перевага професійно-технічного класу [3]. « У наступному столітті, — стверджував Данієл Белл, — вирішальне значення для економічного і соціального життя, для способів виробництва знання, а також для характеру трудової діяльності людини матиме становлення нового соціального укладу, що ґрунтується на телекомунікаціях» [7].

Згодом на зміну теорії постіндустріалізму з'явилась концепція інформаційного суспільства, яка у своєму початковому варіанті розроблялася насамперед для вирішення завдань соціально-економічного розвитку Японії. Вважається, що винахід самого терміну «інформаційне суспільство» належить Ю. Хаяши, професору Токійського технологічного інституту, який застосував його у звітах, підготовлених японському уряду [12].

Поступово в різних частинах світу почалася розробка політики, яка б стимулювала розвиток нових суспільних відносин, які базуються на інформації та інформаційних технологіях. Основними центрами формування політики щодо побудови інформаційного суспільства стали як національні органи держав (Канада, США, Японія), так і міжнародні організації (Рада Європи, Європейський Союз, ЮНЕСКО).

Провідну роль у розробці і реалізації стратегії інформаційного розвитку Європи відіграє Європейський Союз. Так, за розпорядженням Європейської Ради Комісія Європейських співтовариств підготувала документ під назвою «Розвиток, конкурентоспроможність та зайнятість — виклик і шляхи в 21-е століття», який був розглянутий на грудневій 1993 року сесії Європейської Ради в Брюсселі. На сесії значну увагу було приділено аналізу розвитку інформаційних технологій і прийнято рішення про підготовку спеціального дослідження про інформаційне суспільство. Групу по підготовці даного документу очолив комісар Європейського Союзу в справах промисловості, інформаційних технологій та телекомунікацій, доктор Мартін Бангеманн. Результатом роботи авторського колективу, до якого входило двадцять фахівців, було

оголошення в червні 1994 року на острові Корфу стратегічного документу — «Рекомендації Раді Європи: Європа і глобальне інформаційне суспільство», які ввійшли в історію як «доповідь Бангеманна» [13]. Саме Комісією Європейського Союзу було введено в обіг офіційне визначення інформаційного суспільства як суспільства, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку [1].

Європейська модель інформаційного суспільства вирізняється стратегією європейської інтеграції, поняттям «об'єднаної Європи», пошуками рівноваги між контролем держави і стихією ринку, динамічним поєднанням державних інтересів і прагнень приватного та корпоративного бізнесу. Політична стратегія Європейського Союзу забезпечує провідну роль держави в перехідний період, яка виступає гарантом інтересів суспільства в умовах становлення інформаційної економіки та розширення сфери інформаційних послуг на всіх рівнях життєдіяльності держави [4].

Становлення інформаційного суспільства пов'язано із системними економічними, політичними, соціальними та культурними трансформаціями. Відомий дослідник інформаційного суспільства Кастельс М. висловив думку про виникнення нової технологічної парадигми, побудованої навколо інформаційних технологій та формування нової інформаціональної глобальної економіки. Він зазначає, що економіка нового типу є інформаціональною внаслідок того, що продуктивність і конкурентоздатність залежать у першу чергу від здатності генерувати, обробляти і ефективно використовувати інформацію, що базується на знаннях. Глобальність економіки проявляється в тому, що основні види економічної діяльності, такі як виробництво, споживання і циркуляція товарів і послуг, а також їх складові (капітал, праця, сировина, управління, інформація, технологія, ринки) організуються в глобальному масштабі [9].

Переведення інформації в цифрову форму створює можливості для її швидкого копіювання, передачі та обробки, що сприяє виникненню в структурі економіки могутнього інформаційного сектора. На даному етапі частка інформаційного сектору США за різними оцінками складає від 60 до 75 % ВВП країни. На початку 90-х років у сфері послуг, що включає інформаційний і комунікаційний компоненти, було зайнято більш 70 % населення. Аналогічні тенденції виявляються в Японії, Німеччині, Великобританії. Передбачається, що у провідних країнах світу тенденція скорочення зайнятості у ви-

робництві продовжиться. Згідно з прогнозами Бюро статистики зайнятості США до 2005 р. у виробничих секторах залишиться тільки 12 % населення. Британські економісти Р. Браун і А. Джуліус на підставі проведеного недавно дослідження заявляють, що до 2020 р. частка працюючих у виробництві може знизитися до 10 % від загального показника зайнятості [10].

Економіка інформаційного суспільства отримала різноманітні назви: «інформаційна економіка», «інформаційна індустрія», «нова економіка», «економіка знань», «невагома економіка» тощо. Серед учених немає єдності і в поглядах на структуру інформаційної економіки. Дятлов С. А. відносить до неї виробництво знань і нововведень, включаючи дослідження і розробки; поширення інформації і створення сучасних комунікаційних систем; індустрію переробки і передачі інформації; індустрію реклами та інформаційного сервісу, довідкове і бібліотечне обслуговування; галузі, пов'язані з банківською діяльністю і страхуванням. Мелюхін І. С. виділяє три галузі інформаційної індустрії: виробництво інформаційного і телекомунікаційного обладнання, зв'язок і виробництво змісту інформації [8]. Денні Т. Куа вважає, що нова економіка включає в себе інформаційні та комунікаційні технології та Інтернет; інтелектуальну власність; електронні бібліотеки і бази даних, а також біотехнології, традиційні бібліотеки тощо [5].

Одним із основних напрямків діяльності Європейського Союзу в галузі розвитку інформаційної економіки є регулювання ринку телекомунікацій. У доповіді Європейської комісії Європарламенту, Раді, Економічному та Соціальному Комітету, а також Комітету Регіонів зазначається, що розвинута сфера телекомунікацій є обов'язковою умовою переходу Європи до інформаційного суспільства. Метою регулятивної політики в галузі телекомунікацій є підтримка відкритого і конкурентоздатного європейського ринку послуг комунікацій; створення умов для громадян щодо доступу, за прийнятною ціною, до інформаційних послуг; захист споживачів у їхніх ділових відносинах з постачальниками інформаційних послуг; забезпечення високого рівня захисту даних; вдосконалення умов і тарифів при використанні послуг комунікацій; уніфікація законодавства у сфері комунікацій на європейському рівні.

Комісія відзначила, що для регуляції телекомунікацій і супутніх послуг різної інформаційної інфраструктури застосовуються різні правила. У той же час одні і ті ж інформаційні послуги можуть бути надані в будь-якій мережі комунікацій, через кабельне, супутникове або інше телебачення. У зв'язку з цим застосування

різних правил для різних інфраструктур комунікацій і супутніх послуг може привести до негативних наслідків, а тому комісія запропонувала нову структуру європейського законодавства в галузі телекомунікацій, яка включає в себе загальну Директиву, що визначає загальні та спеціальні завдання політики законодавства, а також чотири спеціальних — по ліцензуванню, підключенню та міжмережевій взаємодії, універсальній службі та захисту даних.

Українська політика в галузі становлення та розвитку інформаційного суспільства орієнтується на європейські стандарти. Вперше про необхідність побудови інформаційного суспільства було проголошено в програмі інтеграції України до Європейського Союзу і визначено коротко- середньо- та довгострокові пріоритети в цій галузі. Ідеологічні основи інформаційного суспільства в Україні закріплені в посланні президента України до Верховної Ради «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки», в якому зазначалось, що європейський вибір України — це рух до стандартів реальної демократії, інформаційного суспільства, соціально орієнтованого ринкового господарства, базованого на засадах верховенства права й забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Початковим етапом співробітництва України та європейських структур було укладення угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною. У статті 52 Угоди зазначалось, що Співтовариство та Україна вступають в економічне співробітництво з метою сприяння процесу економічних реформ, відродження і сталого розвитку України, зокрема, в галузі зближення політики стандартизації в телекомунікаціях, засобах інформації та зв'язку тощо.

8 липня 1999 року у м. Брюсселі було підписано протокол намірів між Державним комітетом зв'язку та інформатизації України та Генеральною Дирекцією XIII Європейської Комісії, який передбачає обмін інформацією та документацією з питань законодавства в галузі зв'язку; співробітництво щодо аналізу розбіжностей законодавства України та ЄС в галузі зв'язку, проведення консультації щодо регулятивної реформи; співробітництво з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні.

14 вересня 2000 року у Парижі було укладено Меморандум про взаєморозуміння між Генеральним Директором з питань інформаційного суспільства Європейської Комісії та Державним комітетом зв'язку та інформатизації України щодо розвитку інформаційного суспільства. У ньому зазначалось, що сторони ви-

знають важливість інформаційного суспільства для розвитку ринкової економіки, що вимагає розвитку ефективного регулятивного середовища. Меморандум ставить за мету розширення співробітництва між сторонами у сфері розвитку інформаційного суспільства з метою вироблення спільної стратегії в розробці законодавства в цій галузі та створення умов для ринкової економіки у сфері послуг інформаційного суспільства.

Конкретними напрямками роботи, передбаченими Меморандумом, є розвиток програми «e — Ukraine», стимулювання розвитку інформаційних послуг, обмін інформацією щодо частотної політики та послуг мобільного зв'язку третього покоління у сфері ліцензування, стандартів та планування спектра, розвиток послуг електронної комерції тощо.

Правовою базою інформаційного суспільства та інформаційної економіки в Україні є ряд законів — «Про Національну програму інформатизації», «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний підпис» та ряд інших.

Державні заходи щодо розвитку інформаційних технологій передбачені в програмі діяльності Кабінету Міністрів України, якою проголошено, що основною метою державної політики у розбудові інформаційного суспільства є використання інформаційно-телекомунікаційних технологій для розвитку освіти, охорони здоров'я, науки, культури та інших сфер суспільного життя, діяльності суб'єктів господарювання, розвитку інформаційної інфраструктури. При цьому ключовими завданнями уряду України є запобігання злочинам у сфері інформаційних технологій; розвиток інформаційних технологій та інфраструктури телекомунікацій, доступу до національних інформаційних ресурсів та ресурсів глобальних комп'ютерних мереж, завершення формування його інституціональної та організаційної основи. Програмою передбачено прийняття та реалізація нормативно-правових актів у сфері інформаційних технологій та телекомунікацій; забезпечення виконання галузевих та регіональних проектів інформатизації, розвиток українського сегмента мережі Інтернет та телекомунікацій, впровадження системи електронного документообігу із застосуванням електронного цифрового підпису.

Таким чином, Україна бере участь в європейських процесах розбудови інформаційного суспільства, вживаючи ряд правових та організаційних заходів. Однак у цьому напрямі зроблено тільки перші кроки. Безальтернативний шлях технологічної модерні-

зації економіки України з повною відмовою від інерційного примату традиційного індустріального розвитку і з поступовим переходом до постіндустріального, інформаційно-інтелектуального характеру розвитку, може істотно зменшити розрив з високотехнологічними країнами, поліпшити динаміку витрат і результатів виробництва ВВП на душу населення з перебудовою структури економіки і усього відтворювального процесу [2].

Для подальшого становлення інформаційного суспільства в Україні необхідна нормативно закріплена системна і послідовна державна політика, спрямована, в першу чергу, на розвиток інформаційної економіки, яка є його матеріальною базою.

Література

1. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права. За заг. ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. — Ужгород, 2003. — С. 78.
2. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія. — К.: ВО «Батьківщина», 2001. — С. 17.
3. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. — К., 1996. — С. 206.
4. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика: Монографія. — К.: Наша культура і наука, 2000. — С. 28—29.
5. Денні Т. Куа. Невагома економіка // Кур'єр ЮНЕСКО. — 1999. — № 2. — С. 11.
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования. — М., 1999. — С. 157.
7. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. Под ред. П. С. Гуревича. — М., 1988 — С. 330.
8. Мелюхин И. С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. — М., 1999. — С. 72.
9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. под научн. Ред. Шкаратана О. И. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — С. 81.
10. Дятлов С. А. Предмет и метод теории информационной экономики // Экономическая теория на пороге XXI века — 2. / под ред. Ю. М. Осипова, В. Т. Пуляева, В. Т. Рязанова, Е. С. Зотовой. — М.: Юрист, 1998.
11. Вартанова Е. Л. Универсальная общественная служба в информационном обществе: новое прочтение проблемы доступа // Вестник Российского фонда фундаментальных исследований 1999. — № 3. — С. 24.
12. Алексеева И. Ю. Социальная роль научного знания в контексте постиндустриальной идеологии // Вестник Российского фонда фундаментальных исследований. — 1999. — № 3. — С. 21.
13. Europe and the Global Information Society: Recommendations to the European Council. Strasbourg. 1994.